

Irodalomtörténeti Közlemények

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZETE
ÉS A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

1963

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

1963. LXVII. évfolyam 3. szám

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

BARTA JÁNOS, KIRÁLY ISTVÁN, KLANICZAY TIBOR, SÓTÉR ISTVÁN,
SZAUDER JÓZSEF, TOLNAI GÁBOR

SZERKESZTI:

KLANICZAY TIBOR

A SZEMLE ROVATOT SZERKESZTI:

VARGA JÓZSEF

TECHNIKAI SZERKESZTŐK:

KOMLOVSZKI TIBOR és V. KOVÁCS SÁNDOR

Szerkesztőség: Budapest, XI., Ménesi út 11–13.

TARTALOM

<i>Lukácsy Sándor</i> : Petőfi arca előtt.....	273
<i>Varga Imre</i> : A nemesi verses pasquillus (Szentpáli Ferenc).....	287
<i>Vargha Kálmán</i> : A novellista Szini Gyula.....	303
<i>Széles Klára</i> : József Attila ifjúkori verseiről.....	317

Kisebb közlemények

<i>Kathona Géza</i> : Megjegyzések Neuser Ádám életrajzához és ideológiájához. — <i>Szabó Flóris</i> : Pázmándi Horváth Endre ismeretlen műve Pannonhalmán. — <i>Dánielisz Endre</i> : Adalékok Arany János 49-es tevékenységéhez. — <i>Scheiber Sándor</i> : Arany János levele Csengery Antalhoz.....	328
---	-----

Adattár

<i>Urbán Aladár</i> : Történeti adalékok egy Petőfi vers címváltozataihoz.....	339
<i>Kunszery Gyula</i> : Babits Mihály és Szép Ernő ismeretlen kéziratái.....	342
<i>Kovács József</i> : Adatok az amerikai magyar szocialista irodalom történetéhez.....	356
<i>Keserű Bálint</i> : A „Conspiratio Këndiana” szerzője.....	360

Szemle

Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből — Forradalmi magyar irodalom (<i>Imre Katalin</i>).....	369
Balassi Bálint összes versei és Szép magyar komédiája (<i>Kovács Sándor Iván</i>).....	370
Kultúrtörténeti szemelvények a Nadasdiak 1540—1550-es számadásaiból (<i>Jenei Ferenc</i>).....	373
P. Kiss István: Jeruzsálemi utazás (<i>Klaniczay Tibor</i>).....	375
Vargha Kálmán: Móricz Zsigmond és az irodalom (<i>Kardos Pál</i>).....	378
Komját Aladár válogatott művei (<i>Szabó György</i>).....	382

PETŐFI ARCA ELŐTT

(Az életrajzi Kutatás néhány kérdése)

Minden nemzedéknek szembe kell néznie vele.

Nagyságát már kortársai megérezték, s azóta, hogy Erdélyi János — noha csak magánlevélben, de komoly szóval mégis először — halálát legnagyobb irodalmi veszteségünknek mondotta¹, rangját igazán senki sem merete kétségbe vonni. De Petőfi nemcsak verseit hagyta az utókorra, hanem vizsgálható tekintetét is, egy erkölcsi eszményt, melyhez mérni magát s tetteit a nemzet nem kerülheti el. Ez valami más, mint a pusztai költői halhatatlanság, s alkalmasint páratlan az irodalmak történetében; sem Shakespeare, sem Goethe, sem Puskin szellemi hagyatéka nem vált — s hasonlóképpen Vörösmartyé, Aranyé sem — annyira vízvázasztó és mércejellegűvé, mint Petőfié.

Tekintete elől senki sem futhatott meg, de koronként mást és mást olvastak ki belőle vagy éppen magyaráztak bele, s aki a Petőfi-értelmezések történetét kívánná megírni, egy évszázad magyar történetének értelmezését találja maga előtt feladatul. Epigonjai duhaj költői kicsapongásaik pajtásává tették, a kiegyezés kora családi és szerelmi lírájával mentegette politikai rakoncátlanságát, Jókai nemzetiszínű, kedélyes legendát színezett róla, a fiatal Babits a nyárspolgári szimplaság gyanújával illette, Horváth János egy különös lélektani képlet fogalmi rácsába szorította, megpróbáltak vad nacionalistát és nemesi származékot faragni belőle — március 15-e hőséneke nyaktörő merészségére sokáig csak Vajda János emlékezett,^{2a} a forradalmár Petőfit csak Ady nem alkudta el, Ady és néhány költő, köztük József Attila (akiről a filológia még nem állapította meg, mennyire hatása alatt volt pályakezdekésekor Petőfi-nek), és költő írta azt az életrajzát is — népfí a népfíét — melyet mint becses és találó dagerrotípiát szemlélhettünk az olajnyomatok kora után, bár Petőfi egyik-másik vonását a kellesténél halványabb színben tünteti föl — amikor pedig végre eljött az idő, mely arra volt hivatva, hogy a teljes Petőfit vállalhassa, amikor nevét egy új forradalom lobogójára írták, keserű tapasztalatok tanítottak meg arra, hogy ez a név egy merev és akarnok esztétika jeligéjévé vált, s mivel az erkölcsi világ abban megegyezik az anyagival, hogy semmi nem vész el benne, s mindennek nyoma, következménye marad, ma ott tartunk, hogy a közvélemény — ha szabad egyáltalán közvéleményre hivatkozni — mintha idegenkedő távolból tekintene Petőfire.^{2b}

Mindez nyilvánvalóan elegendő ok, sőt kötelező felszólítás arra, hogy megkíséreljük lemosni arcmásáról a torzító ecsetvonásokat, összetörjük a hamis gipsznyomatokat, s kiszabadítsuk őt magát a felszeg pózok és célzatos szerepek ráerőszakolt nyűgéből, egyetlen szót írva fogadalmi táblánkra, az alázatét, mely nemcsak a költő emlékének szól, hanem mindenekelőtt

¹ L. 1850. okt. 24-i levelét Szemere Miklóshoz: „Soha nagyobb költőt nem veszített még a magyar, mint ő volt...” Erdélyi János Levelezése, II. 23.

^{2a} „... hogy ez örületes merénylet löpor és golyó vagy szuronyhalál nélkül végződjék, arra ugyan senki nem mert fogadni eggyel száz ellen sem.” VAJDA JÁNOS: Petőfi napja. Vasárnapi Ujság, 1895. márc. 17.

^{2b} Vö.: PÁNDI PÁL: Petőfi-képünkről. Kortárs, 1958. I. 596—607.

az igazságnak, melynek megkívánását — noha ábrándos fénye távoli délibábként incselkedik velünk — semmiféle kudarc és csalódás, még gyengeségünk tudata sem olthatja ki az emberi lélekből.

Miközben a világnézetek bírkózása folyt Petőfi arcképe előtt, a filológia és a biográfiai tudomány rakta s emelte a maga épületét, csendes kezének százados szorgalmával tornyozva adatot adat fölé, olyan mennyiségben, hogy pusztá áttekintése elcsüggeszti a szemet, s tulajdonképpen nem szabad csodálkoznunk azon, hogy ennyi fáradozás, ennyi nem is eredménytelen igyekvés, tudós nemzedékek egész sorának lépcsős erőfeszítése láttán gyakran hangzik el — még szakkörökben is — a hitetlen kérdés: lehet-e Petőfiről újat mondani? mit kell itt kutatni még?

Ámde ha közelebről megismerkedünk a Petőfi-irodalommal, nem nehéz észrevenni, hogy ennek az épületnek alapjai itt is, ott is ingatagok, látványos homlokzata mögött sok helyt rendetlenség honol, díszes csarnokai egynémelyikében üresség ásít, falainak kötőanyagába tévedések és legendák porló szemcséit is belekeverték — hogy egy példával éljünk: ki kellett derülnie, hogy Petőfi *nem szavalta el* a „Talpra magyar”-t a Múzeum előtt, s ezt, évtizedek hiszékeny lelkenedezése után, 1955-ben bizonyította be Várkonyi Nándor, megfosztva bennünket egy teátrális előképtől s egyszersmind egy puritán igazsággal ajándékozva meg³ — ha tehát megfontoljuk a Petőfi-kutatások állapotát és különösen azt a tényt, hogy a költő tüzetes életrajzát több mint ötven esztendővel ezelőtt készítette el Ferenczi Zoltán, s ritka mű a tudomány világában, mely fél évszázad fogát ne érezné meg, tulajdonképpen alig szorul bizonyításra, hogy újra kell írni a költő életét.

Lelketlenség volna persze, ha elődeink munkáját hálátlanul lekicsinyelnénk, hiszen az anyag, melyet Ferenczi Zoltán és nemzedéke felkutatott, Horváth János a filológiába ágyazott, Hatvany Lajos kiegészített és keretbe foglalt, nélkülözhetetlen alkotóeleme minden új összeállításnak, s az előttünk jártak eredményeiről éppen az szölt a legnagyobb megbecsüléssel, aki a leginkább sürgette Petőfi életrajzának új kidolgozását, s csüggedetlen szorgalommal, leleményes ihlettel és egy rajongó buzgóságával fáradozott azon, dacolva a kishitűség vagy a megmosolyogtatás sértéseivel is: Dienes András.⁴

Nem a valóságos érdem fölött eltekintő gőg, nem a türelmetlen kritika támaszt tehát bennünk elégedetlenséget, s ha ebben a hangosan gondolkodó számvetésben, melyet Petőfi-zárándoklatunk bevezetőjének szánunk, az életrajz térképét telerajzoljuk kérdőjelekkel, azért tesszük, mert szemünket edzeni akarjuk a célok magasságához, s kijelölve a fehér foltokat, a betöltendő hézagokat, másokat is meg kívánunk nyerni közös erőfeszítésre — hogy elképzeléseink nagyralátók voltak-e, s igyekezetünk mennyit bír valósítani belőlük, azt eldönteni már nem a mi dolgunk lesz.

*

Petőfi-képünket mindenekelőtt széles korrajzzá óhajtjuk fejleszteni.

Az eddigi munkálatok túlságosan tapadtak Petőfi személyéhez, többé-kevésbé lemondtak arról, hogy az életrajz tényeit a korviszonyokba illetve tárgyalják; mi a magunk részéről már három évvel ezelőtt ezt irtuk: „Nem elegendő pontosan megállapítani, hogy Petőfi merre járt pl. katonakorában, hanem meg kell ismerkedni az akkori katonalelet rendjével, a katonai szabályzat előírásaival, enélkül ugyanis nem kaphatunk világos képet arról, hogy milyen teherrel nyomasztotta a gyenge egészségi költőt életének ez a sanyarú korszaka. . . Hasonlóképpen alaposan fel kell deríteni Petőfi diákéletének külső keretét (iskolai szokások, tanrend, fegyelmi előírások, milyen tankönyvekből tanult stb.), színészkorának miliójét (végül is el

³ VÁRKONYI NÁNDOR : A múzeumlépcső legendája. Dunántúl, 1955. 13. sz. 57—69. — Ua. : Az üstökös csóvája. Pécs, 1957. — L. még HATVANY LAJOS : Petőfi márciusa. Bp., 1955.

⁴ DIENES ANDRÁS : Miért nincs Petőfi-életrajzunk? Kortárs, 1958. I. 456—461.

kell dönten, jó színész volt-e vagy rossz, ehhez azonban tudni kell, mihez mérjük, tehát hogy milyen volt akkoriban a színjátszás és különösen a vándortársulatok művészi színvonala), számításokat kell végezni írói honoráriumaira vonatkozóan. . .⁵

Az utóbbi esztendő kutatásai közelebb vezettek bennünket az áhitott célhoz, hogy Petőfi napjait a maguk tapintható valóságában foghassuk fel, s az életrajz adatait úgy közölhessük az olvasóval, hogy korszerű képzeteket keltsenek. Mezősi Károly megismertetett a Petrovics család küzdelmeivel, levéltári fölfedezéseiből ma már tudjuk, mi volt egy mézár-székbérlő kötelessége és anyagi kilátása.⁶ Dienes András a tőle megszokott gondossággal tárta fel a kisdíák tanulmányi viszontagságainak okát és katonaiéjének kegyetlen kaszárnyaszokásait.⁷ Fekete Sándor a segédszerkesztő életét nyomozva beültetett bennünket egy reformkori redakcióba, s jólesett realizmus-igényünknek a szobrok Petőfijét nyomdai levonatok fölé hajolva látnia.⁸ Gáldi László szemügyre vette a költő nyelvtudását és fordítói módszerét.⁹ Törő Györgyi megbízhatóan elszámolt jövedelmeivel és kiadásával.¹⁰ Ilyen szabású vizsgálatakat korábban egyáltalán nem végeztek, és már az eddigi eredmények feljogosítanak arra, hogy a Petőfi-kutatások reneszánszát lássuk bennük, s ösztönöznek, hogy ezen a nyomon haladjunk tovább.

Ellenben sajnálatosan érezzük az előmunkálatok hiányát, amikor Petőfi olvasmányairól kívánunk képet alkotni. Ismerjük könyvtára egy részének címjegyzékét, de arra még nem akadt vállalkozó, hogy e könyveket el is olvassa, noha bizonyosra vehető, hogy itt-ott rábukkannánk Petőfi gondolatainak egy-egy eszmecsírájára, adatokat nyerhetnénk ízlésének, világnézetének alakulásáról. „Évek óta csaknem kirekesztőleg olvasmányom, reggeli és esteli imádságom, mindennapi kenyérem a francia forradalom története” — írta a költő; kutatóiról ugyanezt nem lehet elmondani. Nem jártak utána, hogy mely művekből tanulmányozta Petőfi a francia forradalmat. Általában Lamartine patétikus könyvét emlegetik, s nem kétséges, hogy Petőfi olvasta *ezt is*, ámde tudnivaló, hogy *A girondiak története* 1847 tavaszától kezdve jelent meg kötetenként (ugyanez évtől Michelet és Louis Blanc nagyhatású munkái is), oly időpontban tehát, amikor Petőfi már alapos ismeretekkel rendelkezett a francia forradalomról.¹¹ Saint-Just könyvére ő maga írta rá: „Petőfi Sándor kincse”; elvárhattuk volna, hogy a filológia legalább ennek a műnek és Petőfi forradalmi világnézetének párhuzamos vizsgálatát elvégezze, ámde ez sem történt meg, s mindmáig Horváth Márton az egyetlen, aki némi figyelmet fordított Saint-Just röpiratára, keletkezésének idejét (1791), körülményeit azonban nem vette számításba, holott az *Esprit de la Révolution et de la Constitution de France* szerzője még korántsem úgy gondolkodott, mint két-három év múlva a Konvent rettegett szónoka.¹² Újabban Sötér István azt vetette föl, hogy amikor Petőfi *Beszél a fákkal a bús őszi szél* című versében „a szabadságháborúk történetét” jelöli meg olvasmányául, talán nem is

⁵ LUKÁCSY SÁNDOR: Az irodalomtörténet műhelyéből (A Petőfi-kutatás jelenlegi állása és feladatai). A Könyvbarát, 1960. 619.

⁶ MEZŐSI KÁROLY: Petőfi családja a Kiskunságban. Bp., 1961. — Ua.: „A jó öreg kocsmáros” fiatalabb árendás és kocsmabérlő korában. A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve, 1960—61. — Ua.: Petőfi mint névleges székárendás. Kézirat.

⁷ DIENES ANDRÁS: A fiatal katona. Tanulmányok Petőfiről. Bp., 1962. — L. még kéziratot tanulmányait.

⁸ FEKETE SÁNDOR: Petőfi, a segédszerkesztő. Bp., 1958.

⁹ GÁLDI LÁSZLÓ: Milyen nyelvből fordította Petőfi „A koros hölgy”-et? Magyar Nyelv, 1956. 456—465.

¹⁰ TÖRŐ GYÖRGYI: Petőfi anyagi helyzete. Tanulmányok Petőfiről. Bp., 1962.

¹¹ HENRI GUILLEMIN: Lamartine et la question sociale. Paris, 1946. 110. — A mű hazánkba érkezett első példányait 1847. máj. 2-án szolgáltatja ki a megrendelőknek a pest. cenzurahivatal (l. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1107/II. 86—87.), sajtónkban a legkorábbi híradás róla P—y (főltehetően Pálffy Albert) cikke az Életképek 1847. jul. 11-i számában „A Girondisták története a legkedvesebb olvasmány, hozzánk eddig csak négy kötet jutott. . .”.

¹² HORVÁTH MÁRTON: Lobogók: Petőfi. Bp., 1950. 191.

a francia forradalom, hanem a lengyel fölkelések históriájára utal¹³ — feltevés, mely bizonyítást vagy cáfolatot kíván, mindenesetre szükséges, hogy Petőfi eszmévilágában a lengyel függetlenségi harcok tanulságainak helyét megkeressük.

Az utópista szocializmussal mint a magyar radikalizmus egyik ihlető forrásával számolt a szakirodalom,¹⁴ anélkül azonban, hogy a kérdést töviről hegyire megvizsgálta volna. A társadalmi utópiák reformkori ismeretét, befogadását számos tudományos közlemény észleli,¹⁵ de az egykorú sajtó és az emlékiratok által kínált adatoknak még egy tizedét sem aknázták ki, és senki sem készítette összegező tanulmányt, mely esetenként megállapítaná, hogy az utópista tanok ismerete pusztá tudomásulvétel-e, a kíváncsiság kielégítése vagy valóban befogadás, világnézeti csatlakozás, illetőleg a félelem figyelmeztető tiltakozása. A magyar polgárosodás megkésztet, a feudális gazdálkodásról a kapitalizmusra áttérés akkor vált esedékessé, amikor a tőkés rendszer ellenmondásai Nyugaton már életre hívták e rendszer bírálását, s a kapitalizmusnak a feudalizmussal szemben való fölényét bizonyító elméletek hozzánk egyszerre érkeztek a kapitalizmus utópista kritikájával, sőt a fiatal Engels leleplezéseivel.¹⁶ Kossuth és iparpolitikájának hívei érthető módon a kapitalizmus haladó vonásait domborították ki, s ebben a törekvésükben az utópista szocialistákat természetesen nem vallhatták szövetségeseiknek. Az utópisták kritikája, Engels lázító társadalomrajza, a munkásnyomornak mint a tőkés gazdálkodás szükségszerű következményének emlegetése az iparosító tervek maradi ellenzőinek kezében volt fegyver, a korai szocializmus tanait többnyire ők ismertették meg, mintegy elrettentésül, a hazai közvéleménnyel. Jellemző e tekintetben, hogy amikor 1844. aug. 19-én — meglepően korán — először hangzik el a magyar országgyűlés előtt a *kommunista* szó, egy főpap, Bezerédj Miklós veszprémi kanonok mondja ki: a magántulajdon ellenségeire való ijesztgető hivatkozással a klérus javai ellen intézett támadást igyekszik elhárítani.¹⁷ A szocialista elméletek ismerete mindamellett annyit megértetett a kor legjobb elméivel, hogy miközben a polgári átalakulást sürgették, tudatában voltak, hogy a kapitalizmus nem az utolsó szó az emberiség történetében, és bár a szocializmussal való szembenézést a távolabbi jövő feladatai közé utalták, mindenesetre számoltak vele. Ezt az álláspontot rendkívül világosan fogalmazta meg 1847-ben Irinyi József: „Méltányos és engedékeny tudok lenni századunknak még hiányai iránt is, minő

¹³ SÖTÉR ISTVÁN ezt a feltevését egy varsói előadásában fejtette ki. Hivatkozik rá KOVÁCS ENDRE: A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon. Bp., 1959. 389.

¹⁴ Van ellenkező vélemény is, SÁNDOR PÁLÉ: „Egy időben azt vizsgáltuk, hatott-e Petőfire a Kommunista Kijáltvány, ismerhette-e azt. Ma már tudjuk, hogy elmaradottságunkból következőleg Petőfi eszméileg nem jutott túl az 1789-es színvonalon.” Felszólalás „A magyar filozófia történelmi elmaradottságának okairól” rendezett vitában. Magyar Filozófiai Szemle, 1957. I. 368.

¹⁵ CZÓBEL ERNŐ: Szocializmus és munkáskérdés Magyarországon 1848 előtt. Szocializmus, 1917. — PÁNDI PÁL: Munkásosztály és magyar irodalom. Valóság, 1948. I. 378—397. — TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF: A saint-simonizmus magyar visszhangja. It. 1949. 268—279. — RÉVÉSZ IMRE: Az utópikus szocialista gondolat magyarországi hatásaihoz. Századok, 1951. 120—148. — SÖTÉR ISTVÁN: Eötvös József. Bp., 1953. 65—70, 123—127. — PÁNDI PÁL: Tallózás erdélyi levéltárakban. Fourier és Petőfi — Gyulay Lajos naplójában. It. 1957. 133—135. — ZSOLDOS JENŐ: Két év *kommunista* szavunk történetéből. Magyar Nyelvőr, 1962. 464—470.

¹⁶ KOMLÓS ALADÁR Kemény Zsigmond forradalom utáni műveiben mutatta ki Engels olvasásának nyomait. L. Kemény és Engels c. cikkét, It. 1949. 122—129. Mi korábbi adatokat — 1846—47-ből való fordítástöredékeket — találtunk. L. LUKÁCSY SÁNDOR: Európai szellem — reformkori olvasók. A Könyvbarát, 1957. 458—459. — Ua.: Engels első magyar olvasói. Valóság, 1961. I. sz. 107—112. — Közlésünk, úgy látszik, nem keltett figyelmet; Mátrai László továbbra is Kemény Zsigmondot nevezi Engels első magyar fordítójának. L. A „doktrínerek”, a marxizmus első magyarországi ellenfelei. Magyar Filozófiai Szemle, 1958. 281—291. és MÁTRAI LÁSZLÓ: Gondolat és szabadság. Bp., 1961. 295.

¹⁷ KOVÁCS FERENC: Az 1843/44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója. V. 356. Vö.: LUKÁCSY SÁNDOR: „Minek a pap az ország gyűlésében?” Szemere Bertalan az 1843—44. évi reformországgyűlésen. Világosság, 1962. 12. sz. 50—51.

az önzés, mert míg ez sokakat egyszerű vagyis inkább mesterkéltséggel, szemtelen haszonlesővé tesz, másokban nemes dicsváagnak szolgál alapul, kik érdemeiket igyekeznek tenni hazának, emberiségnek. Méltányos és engedékeny tudok lenni a pénzuraság iránt is, mert egyedül ez lehetne képes kiemelni a születési osztályok hatalmát régi kerékvágásából, s erre szükség volt *átmeneti állapot* gyanánt, hogy a születési osztályfalak végképp ledöntessenek. *Mi fog e részben továbbá történni: nem ide tartozik vizsgálni.*¹⁸ Ezek a reálpolitikai szavai; a költő, talán, merészebben hatol a jövőbe; ahhoz azonban, hogy Petőfi szocialisztikusnak értelmezett vallomását elhelyezhessük a kor eszmeáramlatainak térképén, előbb magát e térképet kell részletesen megrajzolnunk, ehhez pedig még nagyon sok és alapos kutatás szükséges.

A francia forradalom szónokai és történetírói, valamint az utópista szocializmus elméletei minden bizonnyal Petőfi politikai nézeteinek legfőbb külföldi forrásai. Szerencsés esetben közelebbről meghatározhatjuk olvasmányai közt e források egynémelyikét, gondolnunk kell azonban egyéb közvetítésre is. Petőfi világnézete baráti eszmecserek, viták tüzeiben forrt ki, ösztönzéseket kaphatott hazai kortársaktól, kapott is, tudjuk, Pálffy Alberttől például. A szavakat, melyek a Pilvaxban, a közvélemény asztalánál elhangzottak, immár föl nem idézhetjük, mindazonáltal erőfeszítéseket kell tennünk, hogy Petőfi gondolatvilágának hazai alakító tényezőit kinyomozzuk. A filológia értékes eredményekre jutott azáltal, hogy földerítette a költő lírai tárgyainak, alakításformáinak, kifejezésképleteinek eredetét, helyesebben az irodalomnak azt a titkos kaptármunkáját, mely anyagot gyűjt, halmoz, érlel, s előkészíti a remekmű kipattanását, ezek a vizsgálódások azonban furcsa módon többnyire csak a szépirodalmat fogták vallatóra, politikai műveket alig. Mért ne volna gyümölcsöző a kutatást ezekre is kiterjeszteni? hiszen Petőfi egyik-másik szólásformájának, még olyan fontos versében is, mint a *Nemzeti dal*, előképeit, rokonságát máris felismerni véljük a korabeli politikai irodalom — vagy még inkább: egyszerűen a közkeletű politikai szójárás — kifejezéskészletében.¹⁹ Ha azt mondjuk, hogy Petőfi benne élt korában, kora politikai küzdelmeiben, közhelyet mondunk, ebből a közhelyből azonban le kell vonnunk a szükséges következtetéseket.

Petőfi minden eddigi életrajza meglehetősen mostohán bánt az életrajz mellékszereplőivel. Számuk légió; ez a kéneső-mozgékonyosságú fiatalember, miközben beszárguldozta az országot, százakkal, ezrekkel kötött személyes ismeretséget, szerelmeket, barátságokat ápolt, sértéseket törölt le s viszonzott, sűrűlődsásban, érintkezésben volt kora egész irodalmi világával, közéletével — körülmény, mely arra kellett volna csábítson, hogy a kor teljes arckép-galériáját Petőfi köré csoportosítva tekintsük végig, jól a szeme közé nézve mindenkinek, aki e korban élt, szerepet vitt, hatott, s a költővel így vagy úgy viszonyban volt, de talán éppen ez, a feladat kiterjedtsége, hisz a tüneményes ifjú barátainak és ellenségeinek pusztá felsorolása meghalad bárminő eposzi enumerációt,²⁰ riasztotta el a kutatókat a fáradságos vállalkozástól. Hiányok tátonganak; személyeknek, kikkel Petőfi életútját követve lépten-nyomon találkozunk, csak mintegy kormos üvegen át szemlélhetjük bizonytalan arcvonásait, olyik csak pusztá név vagy egy megkövült anekdota, nem több. Van, aki örülhet annak, hogy homályban maradt; Nagy Károly például: az életrajzi irodalom attól kezdve, hogy megtárgyalta gyalázatos vetélkedését Petőfivel, elejti, elfelejti a képviselői székbe telepedettet, senki nem kérdezte, hogy ez a rossz emlékű figura hogyan élt rútol szerzett törvényhozói hatalmával, senki sem hallgatta ki akadozó beszédét, midőn a nemzet első gyülekezetében — csak egyszer! — szót kérni merészelt,²¹

¹⁸ IRÍNYI JÓZSEF: Visegrád. Életképek, 1847. II. 143. (Kiemelés tőlünk.)

¹⁹ LUKÁCSY SÁNDOR: Petőfi szavai nyomában. Kézirat.

²⁰ Vö.: KERTBENY KÁROLY: Petőfi és budapesti barátai. 1844—1846. A Petőfi-Társaság Lapja, 1877. 1—3. sz.

²¹ „Carl Nagy (der bekannte Gegner Petőfi's) recitirt sörmlich seine memorirte Rede und gewinnt allen Anwesenden ein Lächeln ab.” Neue politische Ofner-Pesther Zeitung, 1848. aug. 31.

senki sem mutatta meg nekünk öt Pest utcáin, ahol még a suszterinasok is ujjal böködtek rá²² — ha már a szegyenyszlopot, melyet Illyés kívánt örök intésül Petőfi választási kudarcának, történelmi szegyenvallásunknak helyére²³, nem állítottuk föl, legalább az irodalom ne engedte volna futni azt, aki kezet emeltetett a költőre.²⁴ Mások, ellenkezőleg, rosszul jártak azzal, hogy csak egy villanásnyi időre vagy egyáltalán nem kerültek a kutatás lencséje elé. Szegény Hiador máig nyögheti egyetlen vétékét, hogy gyenge verseket írt, s hagyta magát dicsértetni, kijátszatni Petőfi ellenében; a köztudat diabolikus rosszat csinált belőle; ki emlékezik arra, hogy a korszerűtlen rímfaragó korszerű eszméket vallott sápadt zöngeméneiben?²⁵ Bózzai Pálról följegyezték, hogy Petőfi becsülte költeményeit,²⁶ de ez senkit sem tett kíváncsivá, hogy miféle lélek lakott ebben a fiatalon elhunyt poétában, s hátramaradt kéziratainak hét füzetével²⁷ senki sem törődött.

Meggyőződésünk, hogy Petőfi életrajzi irodalma mindaddig nem lendülhet előre, amíg a kortársak személye körüli vizsgálatokat nem végzi el. Dienes Andrásban megvolt erre a szándék s a felkészültség; ő, mielőtt a segesvári csata vér-eseményeinek előadásába belefogott, elvonultatta előttünk a szembenálló seregek vezetőit, nemcsak Bem táborkarát, az ellenségét is, megismertetett a vezénylő tisztek katonai képességeivel, úgyhogy fontolóra véve ezeket s az erőviszonyokat, mintegy magunk kikövetkeztethettük az ütközet várható eredményét, melynek szomorú kifejtését aztán oly világos képben szemlélhettük, mint aminőt csak egy pompásan nagyító távcső mutathat.²⁸ Dienes András még Petőfi utókorának szereplőit is bevonta szenvedélyes lélektani vizsgálódásai körébe: patikamérlegre helyezte az emlékezők, az adatközlők, a vitakozók minden tulajdonságát, behatolt jellemükbe, és a teljes emberi alak ismeretében mérte föl véleményeik, közléseik súlyát, hitelességét — tudjuk, hogy nem eredménytelenül.

Módszere követésre int. Petőfi életrajzírója nem érheti be félig-meddig megvilágított arccal; a költőével kapcsolatba került sorsokat a kezdettől a végig nyomon kell kísérnünk,

²² Nép Barátja, 1848. júl. 9.

²³ „...ha egykor az emberiségnek lesz erkölcsi ereje, hogy az ősök vitézi tetteinek színhelye után okulásul a gyalázat helyén is emlékművet emel, az országban az egyik legmagasabb oszlop Szabadszállásnak jut.” ILLYÉS GYULA: Petőfi. Bp., 1952. 3 272.

²⁴ Itt említjük meg, hogy a szabadságharc parlamentjében két Nagy Károly nevű képviselő volt. Ajánlatos nem összetéveszteni őket.

²⁵ Például:

... Jelen vagy, őrző
 Árny, mindenütt!
 Hol, mint darab húst,
 Kelmékkel együtt,
 Méltatlan áron
 Kalmárok adják
 Az Isten képét
 Mint dolgot el.
 Jelen vagy ott, hol
 A zöld szigetben
 Éhen vesz a nép,
 Mert őse mást hitt,
 Mint társhona.
 Hol szín után van
 Az emberérték,
 Hol érdem egy rend
 Örökbe rendelt
 Tulajdona.

HIADOR: Az emberiség védszelleme. Honderű, 1847. I. 375.

²⁶ „...különösen A dicsőségről írott költeménye után azt nyilvánítá, hogy ettől a gyermektől sokat vár.” Bózzai Pál irodalmi hagyományai. Kiadta Léway József. Bp., 1886. 6.

²⁷ OSZK Kézirattár. Oct. Hung. 999.

²⁸ DIENES ANDRÁS: Petőfi a szabadságharcban. Bp., 1958.

nem azért, hogy megszerzett adatainkat hivalkodva belezsúfoljuk az életrajzba, hanem azért, hogy az egész sorsképlet kulcsának birtokába jutva, szereplőinket a szükséges pontokon valószínű lelevenítségükben tudjuk fölléptetni, szólamaikat a felhangokkal együtt tudjuk megcsendíteni. Bárminő közlésszerű regénytől elvárjuk, hogy mellékes figuráit is gondos alakrajzban állítsa elénk; épp csak a történeti mű mentesülne e követelménytől? Az, hogy nem regényt írunk, csupán egy okkal több, hogy ne üres nevekkal dobálózunk, hanem életszerűen kidolgozott alakokat tüntessünk elő. Ezért nem tartjuk paradoxonnak azt, hogy a Petőfi-kutatásnak mindenekelőtt Pálffy-, Pákh Albert-, Irinyi-, Sükei-, Vasvári- stb. kutatásokra van szüksége.

A márciusi fiatalok néhányát neveztük meg, a szépreményű és szerencsétlen nemzedék néhány tagját, melynek a tudomány oly sokkal adósa. Aki róluk írt, többnyire csak Jókai emlékezéseinek palettájáról vette színeit;²⁹ eleven kép a Jókaié, de nem história. A forradalom ifjai történetírójukra várnak. Fekete Sándor könyve³⁰ sokat elmondott róluk, de korántsem mindent, ami szükséges. Elemezte ideológiájukat, megvilágította szerepüket a forradalmi küzdelmekben. De arról, hogy honnan jött, hogyan szerveződött meg, miként készült fel a forradalomra, s mit végzett azelőtt ez a tábor, már alig-alig szól; mi volt a sorsuk később, nem kutatja. Arcképeket nem rajzol, az ifjak csoportjában csak irányzatokat különböztet meg, egyéniségeket nem. Sok tekintetben kiváló műve a márciusi fiatalság története, de nem a márciusi fiataloké.

Egyáltalán: kik voltak, hányan voltak ezek az ifjak, akiket — mint szüzeit Théba a Sphynxnek — a nemzet a történelem áldozati oltárára dobott, akik az esős délelőtt Hatvani utcáját kiáltásaikkal, a forradalmi sajtó cikkeikkel, a csataterék sírgödreit tetemükkel töltötték be, akiknek lelkes csapatában Petőfi vezérkedett? A köztudat jó, ha ötük-hatuknak ismeri nevét: Jókai, Vasvári, Sükei, Bulyovszky, Irinyi, Irányi, de már e két utóbbit gyakran összetéveszti;³¹ Fekete Sándor mintegy két tucatot sorol fel közülük³² — csak ennyien lettek volna? A magunk részéről több mint félszázat számoltunk össze, neveket jegyeztünk föl, melyeknek viselői, mint Nyíri Józsa, Herczegh Viktor vagy Lukács Sándor, hagytak akkora nyomot a történelemben, hogy a történetírásnak illetet volna észrevennie, s gyanítható vagy bizonyítható kapcsolatuk Petőfivel megérdemelt volna annyi figyelmet, mint költészetének botanikai vonatkozásai,³³ mégsem találkoztunk velük a Petőfi-irodalomban. S még az ismerős személyek sem való vonásaikkal, szerepük valóságos súlya szerint méltatva kerülnek elénk. Bulyovszky neve ott van minden fősorolásban, a forradalom vezérkarához számítják; lelkesedésének tiszta heve vonzó alakot világít meg, szónoki sikerei, csinos arcképe³⁴ alkalmasint a nők bálványává tették, de egyetlen eredeti politikai gondolatának sem leljük nyomát; a forradalom előtt és után kellemes színházi és béli tudósító volt, s a naggyá növesztő napokban is inkább csak kitűnő riporter, akinek becses közléseket köszönhetünk a márciusi és áprilisi viharos gyűlésekről, egyebek közt Petőfi sehol másutt meg nem őrzött szavait³⁵ — az irodalom éppen e valóságos érdemét nem nyugtázta, miközben túlzott, vezéri szerepet tulajdonított neki. Irinyi viszont, aki vitathatatlanul a vezérkarhoz tartozott, sőt talán legpolitikusabb egyénisége volt, a csaknem teljes feledésbe merült, még egy nyúlfarknyi disszertációt sem készítettek

²⁹ JÓKAI MÓR: Az én kortársaim. A Kisfaludy Társaság Évlapjai. Új folyam, 1871—1872.

³⁰ FEKETE SÁNDOR: A márciusi fiatalok. Bp., 1950. L. még JORDÁKY LAJOS: A márciusi ifjúság. Kolozsvár, 1945. — SPIRA GYÖRGY: Kossuth Lajos forradalmi szövetsége a radikális baloldallal és a népi tömegekkel. Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára. Bp., 1952. II. 143—248.

³¹ FERENCZY GÉZA említ egy esetet. L. Magyar Nyelvhelyesség. Bp., 1957. 343. További példát tucatnyi sorolhatnánk fel, még szakemberek botlásait is, élő szóban és az irodalomban.

³² I. m. 28—29.

³³ L. MOESZ GUSZTÁV: Botanikai vonatkozások Petőfi költészetében. Uránia, 1922.

³⁴ Megjelent NYÁRI ALBERT krónikájának (A magyar forradalom napjai) II. füzetében.

³⁵ Nemzeti Ujság, 1848 ápr. 9.

róla. Vasvári emlékét feltámasztotta a századik évforduló,³⁶ de a róla alkotott kép sem arányos: látjuk már eszmevilágának körvonalait, alig valamit tudunk gyakorlati tevékenységéről, holott a szervező felért benne a gondolkodóval, életrajzának számos lapja megráttan, cikkeinek egy része, szépirodalmi próbálkozásai hiányoznak művei új kiadásából.³⁷ Egyébként a márciusi fiataloknak szinte mindegyike *írt*, sokat és jót; kézenfekvő, hogy ha meg akarjuk ismerni őket — Petőfi legközelebbi harcostársait — legsürgősebb és mellőzhetetlen feladatunk napvilágra hozni válogatott írásaik gyűjteményét: nemcsak jeltelen dicsőségüknek — a magunk szorongató kutatói gondjainak tartozunk vele.

Annak, aki Petőfi életrajzát írja, mindenekelőtt azt kell tudnia, hogy egy forradalmár életének krónikáján dolgozik, s természetesen a forradalom történetének egyetlen kérdése elől sem térhet ki. És itt ismét a közfelfogás kényelmes hiedelmével kerülünk szembe, midőn azt állítjuk, hogy a forradalom számos ténye és tulajdonsága még megvilágításra vár. Március 15-e eseményei, kétségtelen, nem kínálnak meglepetést, de a történetírás, miközben e nap hősi szövegét évkönyveibe jegyezte, rosszul rakta ki az ékezeteket. A délelőtti események, a sajtófelszabadítás nagyszerű jelenetei eltakarták fényükkel a délután történeteket, holott az, ami a reggeli órákban oly dicsőségesen indult, s következeiseiben elhatározónak bizonyult, de — ha folytatása nem támad — alig volt több egy utcai kravallnál, diákok zenebonás rendetlenkedésénél, melyet talán csak néhány egyetemi kicsapatás torolt volna meg, ekkor és itt, ebéd utáni három óraker, a Múzeum lépcsői előtt fordult át igazi forradalomba, a közkiabálással kijelölt küldöttség útnak indításával, s még inkább a városháza épületében, ahol az ifjak, kiknek addig csak egy nyomdatulajdonos magánemberrel volt dolguk, először szálltak szembe közhatalommal, rákényszerítve akarataikat; a sortüzet, melynek fenyegetését Vajda János még öt évtized múlva is az idegeiben érezte, bár az uralom bábjai erőtlenekek voltak az erőszakra, a sortüzet itt, a városháza előtt várhatták, a forradalmi napnak ezek a délutáni órák alkották a legveszélyesebb ízületét, midőn a bátrak végképp szakítottak minden törvényességgel: csodálatos, hogy a legtöbb leírás mégis — nem a korabeliek persze — kurtán elintézi vagy éppen átugorja ezeket a döntő mozzanatokot, s rohan a színházi örömmünnepet elbeszélni, mintha a forradalmat csak szavalat, eskü, kocsiból kifogott lovak és kivilágított ablakok tennék, és nem a halállal is dacoló merény, azután pedig politikai eszélyesség és hosszas tanácskozás, melyre különben a forradalmi bizottmány még azon az éjen össze is ült, hogy késő órákig együtt maradjon — csodálatos, hogy a nagy nap legnagyobb szakaszának egyik legfontosabb forrása több mint száz évig kiadatlanul hevert.³⁸

Amit a kortársak világosan láttak és pontosan tudtak, az utókor nemegyszer összezavarta. Az írott emlékek cáfolhatatlanul tanúsítják, hogy a márciusi 12 pontot Irinyi fogalmazta, ennek ellenére számos történeti munka és a Petőfi-irodalom egy része is³⁹ Petőfi, Jókai, Vasvári és Bulyovszky műveként emlegeti.⁴⁰ A tévedésre, noha ártatlanul, a költő adhatott okot, amikor ezt írta naplójába: „Bulyovszki és Jókai proclamatiót szerkesztettek. Vasvári és én föl s alá jártunk a szobában. . .” — alkalmasint e szavak alapján vélték később, hogy Petőfi és társai a 12 pont szerzői, nem törődve azzal, hogy a napló egy lappal előbb a pontokról már mint meglevőkről beszél; valójában a négy ifjú a költő lakásán nem tett mást, mint hogy a 12 tömör jelszót „proclamatió”-vá, lelkesítő szónoklattá alakította, megmagyarázva, kifejtve

³⁶ FEKETE SÁNDOR: A legnagyobb magyar diákpolitikus. Valóság, 1947. I. 417—425. — VASVÁRI PÁL Válogatott politikai írásai. Bp., é. n. — L. még FEKETE SÁNDOR: Vasvári Pál. Bp., 1951 és VASVÁRI PÁL Válogatott írásai. Bp., 1956.

³⁷ Vö.: LUKÁCSY SÁNDOR: Vasvári Pál ismeretlen írásai. Élet és Irodalom, 1962. márc. 10.

³⁸ Vö.: LUKÁCSY SÁNDOR: Március 15-e a városházán. Élet és Irodalom, 1961. márc. 10.

³⁹ Pl. a kritikai kiadás, V. 217.

⁴⁰ Már Mikszáth tévedésbe esett, de Gyulai Pál — az események kortársa — kiigazította. Vö.: MIKSZÁTH KÁLMÁN: Jókai Mór élete és kora. Bp., 1960. Krit. kiadás. I. 286.

a követeléseket, e beszédet mondotta el Jókai az egyetemi hallgatók előtt, s beszéde vázlatosan meg is jelent az *Életképekben*⁴¹ — szomorú, hogy száz év múltán kell ilyesmit leszögezni, s nem kevésbé az, hogy a kutatás mindmáig nem törekedett kimutatni a márciusi 12 pont szellemi forrásait, azokat a korábbi reformterveket, melyek tartalmukkal vagy formájukkal hatottak Irinyi szövegezésére.⁴²

A történetírás kellőképpen tisztázta 48-as forradalmunk polgári jellegét és azt a sajátosságát, hogy polgári céljait nemesi vezetéssel s ezért csak félig-meddig valósította meg. De azt már kevésbé vizsgálta, hogy a polgárság, mely általában elfogadta a nemesi vezetést, milyen mértékben szólt bele közvetlenül az események alakulásába. Történelmi arcképcsarnokunkból hiányoznak a polgár-politikusok portréi. Pedig ha betekintünk a közcsendre ügyelő bizottmány tanácskozó termébe, Petőfi s a radikális ifjak és néhány nemesi férfiú mellett ott látjuk, nem is csekély számban, a polgárság képviselőit. A francia Konvent hétszázötven tagjának életét, tevékenységét többé-kevésbé alaposan feltárta a história; a mi forradalmunk bizottmányának tizedannyi tagja közül soknak a nevét is alig tartja számon az irodalom. Ki volt Aul József, a tekintélyes pesti vargamester? később, mint az Egyenlőségi Társulat tagjával találkozunk vele; talán a magyar forradalom Duplay asztalosát kell benne látnunk?⁴³ Ki volt Fröhlich Frigyes, a dúsgazdag textil-nagykereskedő? Meglepő adatok kerülnek elénk: azt bizonyítják, hogy a nemesi reformerek és a nagytőke között szorosabb, személyesebb kapcsolat volt, s az ellenzéki törekvések szellemének kialakításában talán erősebb kapitalista hatás érvényesült, mint hinni lehetne. Fröhlich Frigyes fontos szerepet vitt a negyvenes évek minden haladó egyesületi mozgalmában, nevét — néhány más tevékeny tőkésével együtt — mindenütt ott találjuk a mozgalmakat irányító arisztokraták és nemesi politikusok nevei között. 1843-ban választmányi tagja lesz az első hazai takarékpénztár-egyesületnek,⁴⁴ s ugyanekkor a jégverés ellen kölcsönösen biztosító egyesület „kormány”-ának is, melyben Batthyány Lajos, Fáy, Károlyi György gróf, Kossuth, Patay József, Ráday Gedeon és mások közt foglal helyet;⁴⁵ 1844-ben „a kereskedelmi testület kebeléből” bevélasztják a váltótörvényszékbe,⁴⁶ s részvényt jegyez a Magyar Kereskedelmi Társaságban,⁴⁷ úgyszintén a pesti cukorfinomítógyár-egyesületben, mégpedig tízezer forintot, ugyanannyit, mint Batthyány Lajos,⁴⁸ továbbá bekerül az első magyar selyem-, kelme- és szalaggyár-egyesület választmányába, Batthyány Kázmérral, Kossuthal, Rottenbillerrel, Teleki Lászlóval együtt,⁴⁹ és a gyáralapító társaság alakuló közgyűlésén is ott látjuk, megint a Batthyányak, Kossuth és Teleki László mellett;⁵⁰ 1845-ben belép a Magyar Gazdasági Egyesületbe,⁵¹ és az Iparegyesület „országgazdasági” szakosztályának tagjaként működik, Eötvös József és Fényes Elek társaságában;⁵² a következő évben a kereskedelmi nyugdíj- és betegápoló-intézet egyik lelkes szervezője⁵³ — sorolhatnók tovább, de talán ennyi is elég, hogy előttünk álljon a reformkor nemzeti burzsoáziájának típusalakja, valóságosabb színben, mint aminőben Jókai legendás festései tüntetik fel, mindenesetre poli-

⁴¹ *Életképek*, 1848. márc. 19. 377.

⁴² Vö.: LUKÁCSY SÁNDOR: A márciusi 12 pont. Kézirat.

⁴³ Aul Józsefet és Egyenlőségi Társulat szept. 8-án — Petőfivel együtt — bevélasztják állandó bizottmányának tagjai közé. Népelem, 1848. szept. 10. 242. — Mátray Gábor naplójából arról értesülünk, hogy 1849. jún. 29-én a Múzeum előtt Aul József németül buzdított a népfölkelésre. OSzK Kézirattár, Quart. Hung. 626, 97.

⁴⁴ *Hirnök*, 1843. jan. 23. 2.

⁴⁵ *Társalkodó*, 1843. márc. 12. 79.

⁴⁶ *Világ*, 1844. febr. 3. 74.

⁴⁷ *Pesti Hírlap*, 1844. jan. 21. 45.

⁴⁸ *Pesti Hírlap*, 1844. jún. 2. 374.

⁴⁹ *Pesti Hírlap*, 1844. nov. 24. 815.

⁵⁰ *Pesti Hírlap*, 1844. dec. 26. 879.

⁵¹ *Hetilap*, 1845. máj. 23. 254.

⁵² *Hetilap*, 1845. máj. 30. 287.

⁵³ *Pesti Hírlap*, 1846. jan. 22. 49.

tikusabb vonásokkal, mert Fröhlich helyet kér a szorosabb értelemben vett politika porondján is, 1847-ben részt vesz a Pest városi országgyűlési követ utasításainak kidolgozásában,⁵⁴ a forradalom beülteti vezető szervébe,⁵⁵ szerepel a lipótvárosi választási bizottságban,⁵⁶ sőt a *Radical Lap* képviselőnek ajánlja,⁵⁷ végül pedig mint a kereskedelmi minisztérium osztályfőnöke⁵⁸ és mint bankormányzó helyettes⁵⁹ az államigazgatás fontos posztjaira kerül. Íme egy polgár arcképvázlata a forradalom galériájából, egy polgáré, aki talán a legmozgékonyabb, de korántsem egyetlen *politikusa* volt osztályának; a hozzá hasonlókkal ült naponta egy asztalnál Petőfi 1848 március-áprilisában, velük (vagy ellenük? eldöntésre vár) szavazta meg a bizottmány forradalmi határozatait.⁶⁰

Ekkor még ő a nap hőse, tömegek lesik ajkát, s úgy érzi, pártja van, a márciusi párt. Nemsokára majd menekülni látjuk, s hogy neve a leggyűlöltebb név az országban, csaknem véres fővel kell megtapasztalnia. *Pártvezér* hogyan juthatott így hamar időig?

De volt-e *pártja* Petőfinek? A történetírás, ha a forradalom pártviszonyairól szól, sűrűn emlegeti a klubokat, melyek — rendszerint hozzáteszik — a francia forradalom klubjainak mintájára keletkeztek.⁶¹ Csalóka dolog ez a párhuzam. Azt lehetne hinni, nálunk is megvolt a politikai életnek az a formája, melyet Franciaországban a legfejlettebb módon a jakobinusok alakítottak ki: törzsszervezetüket a kerületek, szekciók klubjainak széles gyűréje vette körül, ezek állandó levelező kapcsolatot tartottak egymással, a központi klubbal, az velük és a vidékkel⁶² — 1848 Pestjén semmi hasonlónak nyomát sem találjuk. A Pilvax forradalmi csarnokában nagy a jövés-menés, de a hangos gyülekezet csak *azután* ölt szervezeti formát, hogy az ifjak már megfűtták a kényeszerű takarodót, s a Márciusi Klub⁶³ — később Demokrata Klubnak nevezik⁶⁴ — mire megalakul, már alig hallatja szavát. Élénkebb működést majd csak Madarászék alapítása, az Egyenlőségi Társulat fejt ki, júliustól fogva,⁶⁵ miután némi ellenkezést legyőzve csatlakozásra bírja a széthulló Demokrata Klub tagságának egy részét.⁶⁶ Az Ellenzéki Kör utóda, a Radical Kör tudvalevőleg nem a fiatalok politikai szervezete; egyébként a választások után ennek küszöbe is elnéptelenedik, a képviselők inkább Batthyány Lajos soirée-it látogatják.⁶⁷ Egy-két apró hír tudósít még a Deutscher Clubról⁶⁸ meg a terézvárosi demokraták köréről⁶⁹ — remélhetőleg senki sem akarja ezekben a jakobinizmus tűzfészkeket látni. Ez minden, amit tudunk. Semmi sem hatalmaz fel arra, hogy klubokról — egyidejűleg — többes számban

⁵⁴ Pester Zeitung, 1847. okt. 22. 2880.

⁵⁵ WILDNER ÖDÖN: Tavasz ébredése a pesti és budai városházán. Városi Szemle, 1928. 423.

⁵⁶ Pester Zeitung, 1848. máj. 11. 3558.

⁵⁷ Radical Lap, 1848. jún. 29. 90.

⁵⁸ Pesti Hirlap, 1848. ápr. 30. 383.

⁵⁹ FARAGÓ MIKSA: A Kossuth-bankók kora. Bp., é. n. 98.

⁶⁰ Figyelemre méltó Fröhlich későbbi kapcsolata az egyik márciusi ifjúval: 1857-ben saját költségén németül kiadatta Irinyi vallásügyi tanulmányát. Vö.: Magyar Sajtó, 1857. ápr. 10. 334.

⁶¹ Fekete Sándor már a forradalom előtti Pilvaxot is a francia klubokhoz hasonlítja, minden *alap* nélkül. I. m. 27.

⁶² GÉRARD WALTER: Histoire des Jacobins. Paris, 1946. — GASTON MARTIN: Les Jacobins. Paris, 1949.

⁶³ Alapszabályait I. a. Marcius Tizenötödike 1848. máj. 9-i számában. Vasvári korábbi — sikertelen — klubalapító kísérletéről I. Das junge Ungarn, 1848. ápr. 14. „Die Nacht vom 12. auf den 13. war sehr bewegt. In der Herrngasse hielt unsere hocherzige Jugend mit Vasváry eine sehr lebhaft Unterredung, deren Zweck auf die Gründung einer Klubs hinauslieft”.

⁶⁴ Legkorábban a Radical Lap 1848. júl. 5-i számában említik ezen a néven.

⁶⁵ Programját I. a. Reform 1848. nyárhó (júl.) 2-i számában.

⁶⁶ Reform, 1848. júl. 25. 107.

⁶⁷ Nemzetőr, 1848. júl. 23. 60. — VAHOT IMRE: Gróf Batthyány Lajos, az első magyar miniszterelnök élet- és jellemrajza. Bp., 1873. 40.

⁶⁸ Die Opposition, 1848. máj. 8. 95.

⁶⁹ Marcius Tizenötödike, 1848. dec. 30. 995.

beszéljünk.⁷⁰ A magyar radikalizmus nem tudott kiterjedt politikai tömegszervezetet létrehozni, nem tudott szilárd pártot alapítani.⁷¹

A sajtó tekintélyes részét kezében tartotta ugyan, de annak lehetőségeit sem használta ki. Különösen a választások idején mutatkozott meg ez. Petőfi szabadszállási bukásáról sokat írtak, de jobbára csupán a közvetlen körülményekről. Még arról sem eleget, hiszen csak Mezősi Károly legújabb — nyomdára váró — kutatásai derítették föl, kik voltak a költő képviselőségének ellenzői: azok a helyi liberális korifeusok, akik március 15-ét, a 12 pontot még örömmel fogadták, de nem kértek a forradalom balra tolódásából, személy szerint pedig Petőfi apjának régi haragosai voltak. Praktikáik elegendőképpen megokolják a költő választási vereségét, de azt már nem, miért volt a márciusiak kudarc országos méretű. Erre azt szoktuk kapni magyarázatul, hogy az ifjak nem korlátkák fel kellőképpen a paraszti követeléseket.⁷² Ez a vélemény legalábbis kiegészítésre szorul. A kudarc nem kis mértékben a márciusi tábor szervezetlenségére hárítható. A radikális sajtónak esze ágában sem volt, hogy az ifjú baloldali jelölteket támogassa. Petőfit, Irányit még csak ajánlgatta a *Marczius Tizenötödike*,⁷³ de Arany János, Irinyi stb. megválasztása érdekében egyetlen szót sem ejtett. Aki a márciusiak közül mégis bekerült a nemzetgyűlésbe, egészen más tényezőknek köszönhette. Irányi a zsidók rovására igyekezett a pesti bürgerek kedvében járni;⁷⁴ Irinyi, szűkebb pátriájában, tekintélyes apja pártfogását élvezte, és a kortesbicskákét is, mert a szavazás napján emberhalál esett, a választást félbe kellett szakítani⁷⁵ s a második fordulóra német katonaságot kivezényelni⁷⁶ (viszont Irinyi nem tett, éppen a zsidókérdésben, elvi engedményeket⁷⁷); Lukács Sándort, „a győri kis Robespierre”-t,⁷⁸ majdnem megverték,⁷⁹ s hogy végül mi döntött a javára, nem tudjuk, talán az, hogy a város mégis csak a polgárság egyik fellegvára volt, a „magyar Marseille”, ahogy akkor mondták.⁸⁰

⁷⁰ Zavart okozhatott a korabeli szóhasználat, mely nemcsak politikai szervezeteket, hanem laza csoportokat, sőt társadalmi rétegeket is klubnak nevezett, mint pl. Jókai, A mi politikai katekizmusunk c. cikkében, Életképek, 1848. ápr. 16. 505—506.

⁷¹ Jellemző, hogy Madarász József még augusztus derekán is csak *sűrgeti* „a baloldal egy véleményű férfiainak egyesülését”, tehát a pártalakítást. „Ne halasszuk tovább, ébredjétek fel és mint párt alakuljatok.” Népelem, 1848. aug. 11. 142.

⁷² Ebben látja a dolog nyitját FORGÁCS LÁSZLÓ is: Ünnepe után. Bp., 1960. Könyve, mely Fekete Sándor után az első kísérlet a márciusi ifjúság világnézetének tárgyalására, megérdemli a figyelmet, még inkább a bírálatot, és végül is csalódást okoz. Petőfin és Vasvárin kívül csak Sükeivel foglalkozik részletesebben (róla újat is közöl), Irányit csupán itt-ott érinti, Nyári Albert, Birányi Ákos, Kornis Károly stb. gondolatairól nincs mondanivalója. Állításai nélkülözik a megbízható filológiai támaszt. A 128. lapon Horváth János könyvének *Az apostolra* vonatkozó fejtegetéséből a következő szavakat idézi: „A hatalom férfias támadásához hozzátartozik a mártíromság tudatos vállalása”. Forgács ezt úgy érti, mintha Horváth János azt mondaná, hogy az elnyomó hatalom „férfiasan” megtorolta Petőfi hőségének lázadását, holott az idézett szavak eredeti összefüggéséből teljesen világos, hogy Horváth János szövegében a „férfias” jelző Szilveszter tetteire utal. E durva félreértésből kiindulva Forgács olyan véleményt tulajdonít Horváth Jánosnak, melyhez semmi köze sincs neki, s e nem létező véleménnyel hadakozik aztán vagy húsz lapon, szorgalmasan cefolva, bírálva, leleplezve, elutasítva és megsemmisítve azt, amit Horváth János sohasem mondott. Így persze nem lehet könyvet írni, de legalábbis nem szabad.

⁷³ Marczius Tizenötödike, 1848. jún. 3., jún. 29.

⁷⁴ Marczius Tizenötödike, 1848. júl. 3. 376.

⁷⁵ Közlöny, 1848. júl. 3. 94.

⁷⁶ Alföldi Hirlap, 1848. júl. 5. 6.

⁷⁷ Die Opposition, 1848. júl. 7. 306.

⁷⁸ Figyelmező, 1849. márc. 17. 193.

⁷⁹ Hazánk, 1848. ápr. 27. 815.

⁸⁰ SZÁVAY GYULA: Győr. Monográfia a város jelenkoráról. Győr, 1896. 308. — A Marczius Tizenötödike ezt a jellemző megjegyzést fűzte az eseményhez: „Győr városa dicsően producálta magát, mi annál nevezetesebb, minthogy az utóbbi tisztújításon a tisztviselőket a reakció szellemében választotta, s most ime, nagy meglepetésünkre követték Lukács Sándor radical ifju lett.” 1848. jún. 29. (Kiemelés tőlünk.)

A magyar radikalizmus sorsának alakulására egy olyan — távoli — tényező is hatott, melyet a kutatás eddig nem vizsgált meg tüzetesen. Épp a választási küzdelmek idején vérzett el a párizsi munkásfelkelés Cavaignac sortüzei alatt. Az érkező hírek megriasztották a hazai közvéleményt; főlrémlett a kommunizmus kísértete; mindenki sietett állást foglalni. A sajtó elítélte, még a legradikálisabb is,⁸¹ a Madarász testvérek lapja ellene nyilatkozott,⁸² az Egyenlőségi Társulat elhatárolta magát tőle,⁸³ 1844-ben még csak futó említést kapott a kommunizmus a diaetán, most a képviselők meg-megújuló nyugtalanságát idézi fel;⁸⁴ divattá válik, hogy a politikai ellenfelek lekommunistázták egymást, a magyarok Jellačićot földosztó ámitásaiért,⁸⁵ Bécs szekértolói a magyar vezérférfiakat, mert forradalmárok és demokraták.⁸⁶ Csak Petőfi hallgat és Táncsics; értelmezhetjük-e ezt *beszéd*es hallgatásnak, különvéleménynek, nem tudjuk, de azt igen, hogy a párizsi barrikádkövekkel együtt széthányták a magyar radikalizmus szociális továbbfejlődésének alapjait is.

Ami még hátra van, egy zaklatott ütemű rémfilm ideges villanásaiban jelenik meg előttünk. „Országomat egy lóért!” Egy ló, egy akármilyen rossz, vézna gebe megmenthette volna Petőfi életét. A vízaknai csatában még „tajtékozó lován”⁸⁷ száguldozott, úgy, ahogy két évvel azelőtt elképzelte:

Örömmel vágom én magam
Föl paripámra a nyeregbe!
A bajnokok sorába én
Szilaj jókedvvel nyargalok be!

Ezt a verset, melyben *véres napokról álmodik*, 1846. nov. 6-án írta Berkeszen, egy kirándulásnyi távolságra Koltótól. Mért éppen akkor, miért nem fél évvel előbb vagy utóbb? Hisz a forradalomról korábban is, később is álmodozott. Ezúttal tetten érhetjük a költő ihletét: tulajdonképpen dicsekedni akart azzal, hogy — tud lovagolni! Azokban a napokban tanult meg. Professzora Teleki Sándor volt; őtőle tudjuk, hogy „a ló egész szenvedélyévé vált; én tanítottam lovagolni.”⁸⁸ Beszámolt a lovagló-leckékről Petőfi is, természetesen versben:

Rövidre fogtam a kantárszarat,
Régóta fut a lovam, kifáradt,

⁸¹ Pl. Reform, 1848. júl. 2. 11.

⁸² „... programunkban kimondottuk, hogy ellenei vagyunk a kommunizmusnak s csak a socialismust pártoljuk...” „A socializmus alatt nem értünk egyebet, mint szabad összehozást bizonyos célokra, mely által a szövetkezettek szükségéi könnyebben s olcsóbban pótolhatók.” „A status arra rendesen kötelezett nem lehet, hogy mindenkinek munkát szerezzen...” „Ez levén a kommunizmus és socializmusról alpnézetünk, minden beküldő urakat arra kérjük, hogy dolgozataikat ahhoz idomítsák, ellenkező esetben lapjainkba bevételnem fognak.” *Radical Lap*, 1848. jún. 16. (helyesen: 17.) 53.

⁸³ „Mi nem vagyunk kommunisták...” *Reform*, 1848. júl. 18. 76.

⁸⁴ Augusztus 4-én Trefort követeli, hogy kommunisták ne taníthassanak az iskolákban. *Közlöny*, 1848. aug. 6. 277. Hat nap múlva Pap János Veszprém megyei képviselő törvényjavaslatot nyújt be a magántulajdon védelmére, mivel „a kommunizmus szelleme aggasztólag terjed a társadalom alsóbb rétegeiben”. *Közlöny*, 1848. aug. 13. 319.

⁸⁵ A horvátok „a szó teljes értelmébeni kommunizmust” akarnak. *Kossuth Hirlapja*, 1848. júl. 5. 15. — „Jelszavuk az, mi a párizsi kommunistáké volt e legutóbbi (júniusi) szerencsétlen forradalomban: ha győzünk, rablunk, ha legyőzetendünk, gyűjtogatunk.” *Nép-elem*, 1848. júl. 21. 71. — „A kommunizmus elve elterjedett egész Baranya megyében... Jellačić mindenütt azt igéri a népnek, hogy földesura javait közte fölosztandja...” *Közlöny*, 1848. szept. 5. 453.

⁸⁶ „...a demokratiának általános gyakorlati alkalmazása — kommunizmus...” *Figyelmező*, 1849. ápr. 8. 269.

⁸⁷ Visszaemlékezés az 1848—1849. évi szabadságharcra Erdélyben. Írta: Egy volt honvédhuzár. (Imreh Sándor) Marosvásárhely, 1880. 11.

⁸⁸ TELEKI SÁNDOR: Petőfi Sándor Koltón. Egyről-másról. Bp., 1882. II. 31.

Szájában tajtékos a zabola,
Sarkantyúmtól véres az oldala.

Ez még csak egyszerű pillanatkép; az élmény keresi útját. A berkeszi kiránduláson, melyre talán épp lóháton indult, kialakul a végső megfogalmazás: friss öröme összekapcsolódik a forradalomáhitás mélyebb élményével és Júlia szerelmének sugallatával, hogy

Ha megvagdadják mellemet,
Fog lenni, aki bekötözze. . .

— e három elem találkozása kellett ahhoz, hogy a nagy vers megszülessék. . . A lovagló-leckék folytatódnak a koltói mézeshetek alatt. „Az íráson kívül lovagoltam és olvastam. A lovaglás oly szenvedélyem, mint nekem — írja *Uti levelében* Kerényinek — a délutáni alvás.” A lovas-tudomány büszke birtokosa beszél így. Hihetőleg megülte volna szőrén is a lovat ott, a fehéregyházi menekülésben. Néhány hete még megvult a hátasa. Bemtől kapta, de eladta, kellett a pénz fuvarra, dajkára, kenyérre. Keserűen panaszkolta el vezérének. Nem sejtette, hogy életébe kerül majd szegénysége.

*

A kutató, a múlt század elejének légszomjas évtizedei felől érkezve, 1840 tájékán harapnivalóan sűrű levegőbe jut. Ami az első körülpillantásra föltűnik: a tehetségek megsokasodása. Nagy nemzedékek, melyekből évszázadonként egy is dicsőség, összevegyülve, szinte zsúfoltan élnek, egymás sarkát tiporják. Elférnek azért; százados mulasztást kell pótolni évek alatt, s minden kar, elme talál tennivalót. A niklai remeték, a csekei szentek kora lejárt; az országnak immár közléte van, s az önképzőkörök ifjúsága is a nagy nyilvánosság szerepeit próbálgatja. A nemzet gőzösi sebességgel iparkodik Európa után; a legfrissebb párizsi, lipcsei könyvek járnak kézről kézre, mohó tanulók rajzanak szét Londonig, Szentpétervárig, Nápolyig. Odafönt mi sem változott, tunya hatalom rángatja a gyeplőt; a társadalom hasznos akarata megkerüli ellenállását, s a maga erejéből emel színházat, állít takarékpénztárt, épít gyárakat. Bécs küldözheti rendeleteit; a közönség valójában egy másik kormány szavára hallgat, s a maga esze után jár. A feladatok kiosztva, minden hatáskör gazdára talált; ez tanügyi reformon dolgozik, az a parlament házszabályait készíti el jóelőre, amaz a kereskedelmi ügyek szakértője — a felelős minisztériumnak majd csak alá kell írnia kinevezésüket. Különös, sűrű levegőjű, egyetlen kor, „reményben gazdag, tettben szapora,” mint Arany mondotta később.⁸⁹ Igaz, gyakran felhangzik a panasz a „tyúklépésenként való haladás” lassúsága miatt, s a látvány olykor inkább a „bukfenc és botorkálás”,⁹⁰ a meg-megtorpanás képét mutatja, mint a sodró lendületét, de a legmohóbb türelmetlenség sem tagadhatta, hogy a jövő elérhető közelbe került, a jelen gyúrható, formálható anyaggá vált. A kor férfiai, ha széttekintett hazája tájain, *tudta*, hogy itt híd, ott pályaudvar, amott tanítóképző emelkedik majd, s *tudta*, hogy mindezek létesülése tőle függ, tőle és elvtársaitól, ahogy eszmeközösségének tagjait akkor-csinált szóval nevezte.⁹¹ Ez a boldogító és serkentő tudomás bélyegzi páratlanra ezt az időszakaszt, s az egész haladó tábor érzelmét, büszke euphoriáját fejezte ki az a huszonkét éves ifjú, aki első könyvét ezzel a felkiáltással kezdte: „Nagyszerű idők elébe megyünk.”⁹² Igen, nagyszerű kornak nyílt hajnala: megtorlódt az idő, s nagyszerű hullámain a forradalmat hozta.

⁸⁹ Széchenyi emlékezete.

⁹⁰ L. ERDÉLYI JÁNOS 1844. márc. 13-i levelét Csengery Imréhez. Erdélyi János Levelezése. I. 215.

⁹¹ L. ZSOLDOS JENŐ és GÁLDI LÁSZLÓ cikkei, Magyar Nyelvőr, 1948. 102 ; 1952. 44; 1953. 306.

⁹² KÖVÁRY LÁSZLÓ: Székelyhonról. Kolozsvár, 1842.

Eljövételén munkálkodott minden, jelszavát senki sem tűzte ki. A nagy forradalmakat, a sikeres „néptámadások”-at nem a reménytelen elkeseredés táplálja. Az ancien régime Franciaországa sohasem tapasztalt akkora szabadságot, mint 1789-ben, midőn panasza szelepet talált a cahier de doléance-okban, az elégedetlenség biztató sugarat a rendi gyűlésben; ám éppen az éledező szabadság, a mind kívánósabbá váló remény forralta fel, változtatta gyűlékonyá a társadalom közegét, hogy csak egy szikra kellett, a kapkodó hatalomnak, mely addig gyengeséget mutatott, egy elhibázott intézkedése, egy kihívó mozdulata, meggondolatlan packázása, melynél sértőbbeket is szótlánul tűrt korábban a nép, és a zendülés lángja föllobbant. Forradalmi szervezkedés nem előzte meg, arról csak a legkonokabb maradiság koholt, később, bárgyú legendát.⁹³ A titkos szövetségek talaja a csüggesztő abszolutizmus, ez támasztja a Mazzinikat és a dekabristákat. Nálunk az önkény, legalább a nemességnek, valamelyes szabadságot hagyott a mozgásra, diaetát, egyleteket, vezércikkézzést; a nemzet, melyre Kőlcsey a tett filozófiáját hagyta örökölni, nyűgei közt is munkálkodhatott, és az utolsó percig hitte, hihette, hogy eléri céljait megrázkódtatás nélkül.⁹⁴ Ezért a kor valóban az volt, aminek nevezzük, a tevékeny reformerek kora, s nem kell szégyenkeznie, hogy az, mert a forradalmakat nem mindig a gyávaság késlelteti, gyakrabban a bizakodás.

Ennek az életérzésnek körében, ilyen szellemi égtájon látjuk kirajzolódni s megkülönböztödni Petőfi óriás-alakját, az egyetlen, aki — mialatt osztozott kortársainak erőfeszítéseiben — bizonyossággá vált sejtelmével bírt valami többnek, s eljegyeztetvén a titkot tudóknak kiválasztottsága által, napjait a forradalom mátkaságában, ádventi várakozásban tölté.

Шандор Лукачи

ПЕРЕД ЛИЦОМ ПЕТЕФИ

Подробная биография Петефи была написана Золтаном Ференци более чем шестьдесят лет тому назад. С тех пор, с одной стороны, было найдено много новых материалов, документов, источниковых данных; с другой же стороны, выяснилось, что многие моменты жизни и деятельности поэта были ошибочно освещены в специальной литературе или не освещались вообще. Это и делает необходимым создание новой, детально разработанной биографии поэта. Автор настоящей статьи лишь очертит некоторые из задач, стоящих перед биографами. Предыдущие работы чересчур много внимания уделяли личности Петефи и мало говорили о его времени и окружении, поэтому желательно, чтобы дальнейшие исследования были направлены на решение вопроса в указанном направлении. За последние несколько лет по-новому стали подходить к исследованию условий жизни Петефи (годы учебы, служба в армии, условия работы его как помощника редактора, доходы, расходы), но мы почти ничего не знаем о том, каково было влияние на поэта и революционера тех книг, которые он читал. Особенно нужно выяснить (филологически) влияние теорий утопического социализма и историков французской революции. Задачей биографа является также познакомить читателя с современниками, друзьями, противниками Петефи и с той писательской средой, политической средой, в которой жил поэт, прежде всего с поколением революционной молодежи, вождем которой он был. Из их числа литература упоминает лишь пять-шесть имен, на деле же число лишь тех из них, которые работали пером (большинство занималось журналистикой) составляло свыше пятидесяти. Петефи играл важную роль в революции 1848—1849 годов, но его политическая деятельность и связи с общественными деятелями революции основательно не исследованы до сих пор. Биографов самая большая работа ждет именно в этой области: нужно проанализировать отношения между партиями, причины провала на выборах левого крыла радикалов, влияние поражения июльского восстания парижских рабочих и др. В заключение очерк устанавливает, что сороковые годы прошлого столетия в Венгрии были временем надежд и деятельного труда по проведению реформ, и, собственно говоря, Петефи был единственным, кто нетерпеливо ждал будущую революцию.

⁹³ Vö. : MAXIME LEROY : Histoire des idées sociales en France. Paris, 1949. 346.

⁹⁴ „Mart. 14-kén este nem gondolták a főváros lakói, mire fognak reggel fölébredni, s midőn fölébredtek, nem hitték volna, mi fog az nap minden történni.” BIRÁNYI ÁKOS : Pesti forradalom. Pest, 1848. 15.